

Tamási Áron székelyudvarhelyi diákévei*

Azt az irodalomtörténeti tévhitet szeretném eloszlatni, amely szerint Tamási Áron nem érezte jól magát a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziumban, ahol 1910-től 1918-ig, nyolc évet járt, és amely szerint ezek az évek vajmi keveset járultak hozzá a leendő író szellemi arculatának kialakulásához.

A kutatók bizonyára önéletrajzi regénynek tetsző alkotása, a *Szűzmáriás királyfi*¹ alapján próbáltak képet alkotni diákéveiről. Tévesen, mert habár a regény kezdete tényleg realisztikus, az első ötven lap után egyre inkább művészi fikcióvá válik, és Tamási diákkori élményeit már nem a valósághoz való hűség igénye, hanem az írói cél határozta meg. A regény misztikus, messianisztikus világában a hős szükségszerűen összeütközésbe került környezetével: a Tamásiról mintázott Csorja Bódi az udvarhelyi iskolával. Nem céлом most a regény elemzése, de sok jel vall arra, hogy az író csak a művészi elképzeléseinek megfelelő önéletrajzi mozzanatokot építette be regényébe, s azokat is megfelelő módon átdolgozta.

Miután 1990 októberében Tamási Áron neve a székelyudvarhelyi Szent Miklós-hegyen álló iskola homlokzatára került, vagyis a Gimnázium felvette hajdani tanítványa nevét, kötelességünk megvizsgálni azokat az állításokat, amelyek megkérdőjelezhetnék névválasztásunk helyességét. Meglepő, hogy az író iskolai éveiről mennyire ellentmondások az információk. Például egyes szerzők azt állítják, hogy a gimnáziumba való beírásakor változtatták nevét Tamásról Tamásira.² Ismeretes, hogy édesapja Tamás Dénes volt, és hogy fiát születésekor Tamás János Áronnak íratta.³ Diákkorában még „tekintetes Tamás Dénes földműves úrnak” címezte levelét Farkaslakára⁴, viszont szülei sírkövére, amelyet ő készíttetett, már a Tamási nevet íratta. Amerikai útlevelén 1923-ban a Tamási családnév áll.⁵ Valószínűleg íróvá válásától kezdte használni — talán prépost nagybátyja mintájára — a ma közismert Tamási Áron nevet. A gimnázium anyakönyveiben, értesítőiben⁶ mindvégig csak a Tamás Áron nevet találjuk. Másik bizonytalan adat: a különböző források hol 1917-re, hol 1918-ra teszik érettségizése idejét, de a legellentmondásosabb az iskolához való viszonyának értékelése.

Nem céлом egyenként idézni azokat a szerzőket, akik Tamási Áron udvarhelyi diákéveinek megítélésében úgy tűnik, hogy tévedtek, de felsorolnám hibás állításaikat: a *Szűzmáriás királyfi* Csorja Bódijának keserű tapasztalataiban saját élményeit írta meg Tamási; Székelyudvarhely alig gyakorolt hatást reá; sem a városban, sem az iskolában hosszú időn keresztül nem tudott meghonosodni; ösztönös ellenállása a szerzetesi szigorúságú iskolai renddel szemben sohasem oldódott fel, daccal és önérzettel utasította el azt; osztályelsővé küzdötte fel magát, irodalmi érdeklődésének viszont nem sok jelét adta; irodalmi próbálkozásainak nyoma sincs az iskolai értesítők önképzőkori beszámolóiban; az iskola hagyományos szelleme kicsalagathatta volna kiváló képességeit, de inkább elnémította azokat; nagy sikereket ért el magyar dolgozataival, de ambícióit elvágta az igazgató,

* Elhangzott a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium négyszáz éves évfordulója alkalmával rendezett tudományos ülésen.

¹ Legutóbbi kiadása: *Szűzmáriás királyfi. Zöld ág*. Bp. 1989.

² Z. Szalai Sándor: *Tamási Áron látóhatára*. Előszó Tamási Áron *Jégtörő gondolatok* című kötetéhez. Bp. 1989. I. 8. Uő. „Hit a harcban, remény a bajban.” Bp. 1991. 9.

³ Féja Géza: *Tamási Áron alkotásai és vallomásai tükrében*. Bp. 1967. 15—16.

⁴ Féja: *i.m.* 19.

⁵ Féja: *i.m.* 32—33.

⁶ *Az Erdélyi Kőm. Kat. Státus Székelyudvarhelyi Főgimnáziumának Értesítője az 1910 ... 1918 tanévek végén*. Közrebojtja az Igazgatóság. Székelyudvarhely (a továbbiakban: *Ért.*)

aki kétségbe vonta azok szerzőségét. Ezek az ellentmondásos állítások szinte szó szerinti idézetek a Tamási-irodalom fontos, forrásértékű munkáiból.⁷

Próbáljunk tárgyszerűen közelíteni a tényekhez. Tervezte, hogy trilógiát ír gyermek- és ifjúkoráról, de csak az első könyv készült el, 1953-ban, a *Bölcső és bagoly*, a farkaslaki gyermek- és iskolásévek krónikája. Élete utolsó hónapjaiban, átugorva a diákkort, a harmadik részbe fogott: ekkor született meg a *Vadrózsa ága*, kolozsvári éveiről. Így az udvarhelyi diákévek regényével adósunk maradt, kénytelenek vagyunk tehát más úton-módon rekonstruálni ezt a korszakot.

Egy Ruffy Péterrel folytatott beszélgetésében így foglalta össze gimnáziumi élményeit: „Engem, aki harmadik gyermek voltam, bevitték a székelyudvarhelyi gimnáziumba, ahol is megbuktattak, mert rosszul tanultam. Anyám sírva jött be értem — hazavinni. Elgondolkoztam azon: ha nem tanulok, hidegben-melegben, télen-nyáron dolgozhatom a felnőttekkel együtt erdőn-mezőn. Ezért jobb lesz, ha tanulok. A negyedik gimnáziumban már az elsők között voltam; leérettségiztem... Erettségi vizsgán katonaruhában ültem. Tizenkilenc éves koromban a harctérre kerültem.”⁸

Az igen summás megnyilatkozáson túl rendelkezésünkre álló adatokból, mint mozaikcserepekből, ma már összerakhatjuk Tamási udvarhelyi iskolaéveinek valós képét. Ebben segítségünkre vannak a gimnázium évente megjelenő *Értesítői*, a diák Tamási életének is hű krónikái, valamint az az *Emlékezés* című vallomása, amely 1942-ben a Révai Kiadónál megjelent *Összes novellái* előszavaként látott napvilágot. Ezekhez csatlakozik egy levele, amelyet amerikai tartózkodása idején, 1925-ben írt volt gimnáziumi osztályfőnökének és magyartanárának, Jaklovszky Dénesnek, valamint Beke Györgynek egy 1977-ben közölt beszélgetése Tamási egykori osztálytársával és barátjával. Ezek alapján a következő kép alakul ki:

Tamási Áront egy „szerencsés szerencsétlenség” indította el az udvarhelyi iskolába. 1906 karácsonyán, negyedikes, tízéves korában egy pisztollyal játszadozva megsebesítette bal kezét, hüvelykujj nélkül maradt, s így alkalmatlanná vált a mezei munkára. Pedig rá, legnagyobb fiúra szállt volna a gazdaság. A család eddig is nevelt ki írástudókat, így a szülőkben fölvetődött a továbbtanulás lehetősége. A gyulafehérvári nagybácsihoz, Tamási Áron nagypréposthoz fordultak tanácsért, segítségért; ő volt akkor a falu s a Tamási család támogatója. A biztató feleletre nagy-nagy örömet érzett Áron: „Amikor ezt megmondták nekem, mindenki reám nézett, hogy vajon mit szólok a nagy dologhoz. Engemet azonban olyan furcsa pezdület öntött el, hogy hamarjában nem tudtam szólani semmit. Csak a szemem pillangózott ide és oda.

Aztán elnevettem magam.

S ebből már tudhatták, hogy kedvem van elmenni oda, ahol a betűk szántóföldjei terülnek el és a megsegítő tudomány tarka mezői.”⁹

Udvarhelyi megjelenésüket így írja le a *Szűzmáriás királyfi*ban: „Örök ízű nyugalommal egy szekeret vont két ékes ökör. Mint valami dús meseország hattyúpárja, úgy úszott bólogatva által az anyaváros főterén, keresztül a kálvinista templom faránál és egyenesben előre a katolikus Isten hajléka felé.

Félvágású lajtorjás szekér volt. Dereka tele ropogós szénával, a szénán piros cserge hosszan, azon egy asszony, s jobbán legényke fia.

...S ahogy a gyermek földet ért és megállt a macskafejű köveken, kifeszítette nyúlánk, szíjas derekát, és tizenkét esztendősnél többnek látszott. Álmodozó, barna szemeit megrebbentette, és fordult egyet maga körül.

Még soha városon nem járt.

Lelke remegett, két füle zsongott, és ivott szemeivel. Megnézte a gimnázium homlokán a nagy aranykeresztet, és csillanó, s jobban csillanó szemekkel meg a Szent Miklós

⁷ Vö. Féja: *i.m.* 18.; Izsák József: *Tamási Áron*. Kismonográfia. Buk. 1969. 14, 60. Uő. *Tamási Áron*. Bevezető Tamási Áron *Ábel a rengetegben* című kötetéhez. Kvár 1985. 8—9.; Z. Szalai: *i.m.* 21.

⁸ Ruffy Péter: *Tamási Áron = Világaim*. Bp. 1979. 303.

⁹ Tamási Áron: *Bölcső és bagoly*. Buk. 1972. 290.

gyönyörű templomát. Elidőzött a torony egekbe törekvésén, azután szemébe rohantak a nagy házak, a tiszta utcák.”¹⁰

A Szent Miklós-hegyen, a templom mellett akkor építették volt, 1910 szeptemberében adták át az új iskolát. Aron, azaz Árkó — ahogy falujában becézték — az első osztályt a mai könyvtár helyén lévő tanteremben, Jaklovsky Dénes osztályfőnökkel kezdte.

Valószínű, hogy az elején a falu szabadabb világában felnőtt mozgékony, csínyre kész gyerek rabságnak érezte a katolikus gimnázium szigorú rendjét, és lelke tiltakozott a korlátozások ellen. Tények bizonyítják, hogy beilleszkedése, az iskolai kultúraváltás nem volt zökkenőmentes. Valószínű, hogy kellemesebb időtöltés volt számára, amikor kijutott a városba, a szabadba, és játékos kedvét különböző csínyekben élte ki. Valószínű, hogy a jófejű gyerek Farkaslakán megszokta (már a tanítóválság miatt is, amelyre utalás van a *Bölcső és bagolyban*¹¹), hogy kevés tanulással is megfelelő eredményt érhet el. A Katolikus Gimnáziumban ez már nem ment. Arra már az I. osztályban rájöhettek, hogy itt többet kell tanulni, mert az elégséges általánosa után¹² a II. osztályban szinte színjeles volt.¹³ III. gimnazista korában év közben megbukott matematikából.¹⁴ Akkor döbbsent rá arra, hogy tanulnia kell, ha meg akar szabadulni attól a megerőltető fizikai munkától, amelyre apja korán ráfogta. Valószínű, hogy belső indítékká vált nála a tanulás szükségessége (16 éves volt már!), mert IV. gimnazista korában színjelesre végzett¹⁵, s az V. osztályban is csak egy kettese volt — mennyiségtanból —, a többi jeles.¹⁶ A IV. osztály végén Mikes *Törökországi levelek* című könyvét kapta jutalmul, s alapítványi díjat is nyert.¹⁷ Vajon nem a sors rendelése, hogy irodalmunk leendő második Mike-se, aki a székely nyelv szókincsét és szellemét az összmagyar irodalom közkincsévé tette, éppen ezt a könyvet kapta ajándékul? Gondolhatjuk, hogy nagy hatással volt a könyv rá, hiszen később gyönyörű tanulmányt, esszét írt a nagy elődről, és azt édesanyjának ajánlotta.¹⁸

A VI. osztályban ugyancsak csupa jó és jeles év végi osztályzata volt¹⁹, így az értesítők adatai megdöntik azt a tévhitet, hogy Tamási Áron tanulási kudarcok miatt nem érezhette jól magát a gimnáziumban. A VII. és VIII. osztály gyengébb eredményét²⁰ nem érezhette kudarcnak, mert azok különleges körülmények között tartott magánvizsgák eredményei voltak: miniszteri rendelet alapján a katonai szolgálatra alkalmasnak talált ifjak magánvizsgákat tettek és érettségiztek, hogy hamarabb bevonulhassanak. Tamási Áron a legnagyobb valószínűség szerint 1918. április 26—27-én érettségizett²¹ — s semmiképpen sem 1917-ben, ahogy az irodalomtörténetek és lexikonok írják²² — elégséges eredménnyel. Ötletesen jegyzi meg Ruffy Péter, hogy Tamási az érettségén magyarból kapott elégségest próbálta jelesre váltani egy életen keresztül.

Az *Értesítő*kéből az is kiderül, hogy Tamási az iskolaévek alatt tanulási eredményeiért szinte végig fél vagy egész tandíjmentességet élvezett, ez pedig „csakis jó viseletű, jó tanuló s szegény ifjúnak adatik”.²³ Beszédés tény az is, hogy a VI. osztály végén a Király Lajos-féle alapítványból tíz korona jutalmat adtak neki „mint olyannak, aki magyarosan ír és jó magyar dolgozatokat készített”.²⁴ Tévesnek bizonyult az a vélekedés is, hogy az

¹⁰ *Szűzmáriás királyfi. Zöld ág*, 13, 14.

¹¹ *Bölcső és bagoly*. 256—270.

¹² *Ért.* 1910—11. 94.

¹³ *Ért.* 1911—12. 74.

¹⁴ *Féja: i. m.* 49.

¹⁵ *Ért.* 1913—14. 96.

¹⁶ *Ért.* 1914—15. 55.

¹⁷ *Ért.* 1914—15. 60, 61.

¹⁸ Tamási Áron: *Rendes feltámadás*. Buk. 1968. 404—410.

¹⁹ *Ért.* 1915—16. 66.

²⁰ *Ért.* 1916—17. 40. és 1917—18. 48.

²¹ *Ért.* 1917—18. 19—20.

²² Vö. *Magyar irodalmi lexikon* III. Szerk. Benedek Marcell. Bp. 1978. 300.; *Magyar életrajzi lexikon* II. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp. 1969. 815.; *Kortárs magyar írók kislexikona*. Bp. 1989. 414.

²³ *Ért.* 1910—11. 120.

²⁴ *Ért.* 1915—16. 70.

iskola vallásos szelleme zavarta volna. Ma is ereklyeként őrzik a farkaslaki szülőházban a falon — rámban — a Mária Kongregációba való *Fölvételi okmányát* (1914. március 25-én állították ki), sőt ennek a szervezetnek VI. osztályos korában a titkára is volt.²⁵

Csorja Bódit, a *Szűzmáriás királyfi* hőstét harmadikos korában kizárták a gimnáziumból; Tamásit nem, sőt egyre otthonosabban érezte magát iskolájában.

Ezt bizonyítják a hajdani osztálytárs és jóbarát Molnár Jenő szavai is. Csak egypár I tényre utalnék adatokban gazdag megnyilatkozásából: „...Negyedik osztályban élénken részt vett az önképzőköri üléseken. Olyan divatos volt akkoriban az önképzőkör, mint most a sport. Láttuk, hogy a felsős diákok önképzőkörének milyen nagy a tekintélye, ezért mi, negyedikesek is alakítottunk irodalmi kört, amelynek vezetését Szemlér Ferenc I tanár úr vállalta... Ebben a kis önképzőkörben Tamási Áron egyetlenegyszer szavalt. Ő I maga jelentkezett. Petőfitől mondta el *A magyar nemest*. Tetszett neki a vers. Szereztünk I egy pipát, hoztunk egy karosszéket, beült, »pipázott«, és farkaslaki hanglejtéssel szavalta Petőfit. Sikere volt... Egy ízben egy karcolatot olvasott fel. Arról szólt, hogy a Tamási család Farkaslakán vendégfogadásra készül a helybeli vásár alkalmából. Igen jól emlékszem arra a hasonlatára, hogy »anyám akkora rántottát sütött, mint egy talyigakerék«. Szemlér tanár úr végig nevetett a karcolat felolvasása alatt, s a végén azt mondta, hogy ez aztán pompás írás volt... Tekintélye volt, tisztelték. Hatodik gimnazista korában már a kisebb diákok szobafőnöke. Nem volt szigorú, de a rendet megkövetelte.»²⁶ Tehát irodalmi sikerei is voltak, és hogyan hatottak volna rá olyan rendkívüli egyéniségek, mint osztályfőnöke, magyartanára, Jaklovszky Dénes, a pedagógiai író, műfordító; német- és I magyartanára (id.) Szemlér Ferenc, a költő, műfordító, önképzőköri vezető; a görögöt tanító Embery Árpád, költő, szindarabíró, rendező; Dobos Ferenc, a neves historikus, a *Fenyő a Hargitán* költője!

Tamási Áronnak az udvarhelyi iskolájához való viszonyát a legjobban mégis a Jaklovszky Déneshez 1925-ben Amerikából írt levele²⁷ bizonyítja. Jaklovszky három éven át volt Áronnak magyartanára, osztályfőnöke, aztán elvitték a frontra. Már a levélkezdet fényt derít viszonyukra: „Kedves Tanár Úr! Másfélsztendei amerikai hazátlanságom alatt sokszor kellett erősítenem magamat emlékeimmal. Ezekkel kapcsolatban aztán sokszor eszembe jutott Ön is, sok hálaérzés és ragaszkodás mellett. A levelet mind ez ideig halogattam, nem akarván panaszkodni olyan embernek, kinek csupán örömet szeretnék szerezni.” Áront a tanárához való bensőséges viszony készíti ilyen őszinte megnyilatkozásra: „Mindig nagy súlyt helyeztem arra, hogy Erdéllyel a kapcsolatot szorosan fenntartsam, mert mindig úgy éreztem, hogy ott a helyem, s amit tudok, Erdélynek kell adnom.” A továbbiakban utalás van a levélben id. Szemlér Ferencre, aki akkor már a brassói Római Katolikus Gimnázium igazgatója volt. Tamási szívesen emlékezik a barátja, Molnár Jenő által már említett udvarhelyi „irodalmi sikereire”: „Szemlér igazgató úrtól éppen a napokban vettem egy nagyon kedves és értékes levelet, s elindult írói pályámon figyelemmel kísér. Ha erre az elindulásra gondolok, mindig meghatott hálával emlékezem Önre és Szemléire, kik ezen a téren első nevelőim és serkentőim voltak. Sokszor jut eszembe »Esztergom megvétele«, amit saját művemként mondtam el a katedráról, némi büszkeséggel a sok »fapennájú nebulónak«. Hát még a Magyar nemes pipaszó mellett! Ilyen sikereim azóta sem voltak.”

Csakis a tanáraihoz és iskolájához való ragaszkodásnak tulajdoníthatjuk, hogy kéri volt iskolája tanárait, tanulóit: segítsenek készülő elbeszéléskötete kiadásához előfizetőket gyűjteni. Beszédes a levél záró formulája: „A gimnázium felejthetetlen tanári karát egyenként és összesen meleg hálával és szeretettel üdvözlöm — Tamási Áron.”

²⁵ *Ért.* 1915—16. 23.

²⁶ Beke György: *Tamási Áron, a diák = Vizek törvénye*. Kvár-Napoca 1977. 187.

²⁷ Dr. Jaklovszky Alfonz, Jaklovszky Dénes fia adományaként őrzik a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium irattárában.

Ugyanezeket az emlékeit fogalmazta meg Tamási 1942-ben is *Összes novellái* előszavában.²⁸ Utal arra, hogy udvarhelyi iskolájában olyan szellem volt, amely könnyen az irodalom szerelmesévé tehetette az embert: „Az önképzőkör és a magyar dolgozatok is rejtettek csábításokat. Főleg a magyar dolgozatok, melyeket elég nekibúsulással igyekeztem magam is megcsinálni. Néha olyan sikerrel tettem ezt, hogy váratlanul lepett meg engemet is az eredmény. Egy ízben például »Esztergom megvételéről« olyan dolgozatot rót-tam össze, hogy a tanárom a pódiumról olvastatta fel velem az osztály előtt; s később is írtam »A világháború és én« címen olyant, hogy az igazgató véleménye szerint a szerzőségem kétségesnek látszott. Tetszett nekem, amikor a »mintát« felolvashattam a pódiumról, hiszen a tekintélyemnek valóságos áldás volt az; s még jobban tetszett az a dicséret, hogy olyan jól én nem is írhattam, mint amilyent írtam.» Szerintem ezt a szöveget félreértette, aki azt állítja, hogy Tamásinak nehezebb esett a dolgozatok megírása, és hogy az igazgató hitetlensége „elvágtá irodalmi ambícióit”. Talán több empátiát kíván a Tamásira jellemző kedélyes, humoros, hang és észjárás megértése.

Ennyi érv bizonyára elég ahhoz, hogy meggyőzzön: tévesek azok az állítások, amelyek szerint Tamási Áron nem érezte jól magát az udvarhelyi gimnáziumban, és hogy ez az iskola nem adott neki az íróvá váláshoz szükséges élményeket. Ő igenis itt jegyezte el magát az irodalommal, nem a harctéren vagy a jogi fakultáson, ahol rövid ideig járt, sem a kereskedelmi akadémián. Volt az udvarhelyi katolikus gimnáziumnak olyan szelleme, amelynek hatására nemsokára így írhatott: „És rátok bízom az itt maradó kincseket: a virágot csókoló madarat, a szántóvető embert s a Küküllőbe hullott három csillagot. És ezeknek a mélyén az erdélyi szépséget, a magyar jóságot és a történelem erejét.”²⁹

Tamási Áron fizikailag, lelkileg, szellemileg éretten hagyta el udvarhelyi iskoláját, amelynek fontos szerepe volt abban, hogy olyan íróvá, nemzetiségi politikussá lett, aki tollát és tehetségét népe szolgálatába állította. Méltán áll tehát neve a 400 éves múltra visszatekintő Szent Miklós-hegyi skóla homlokzatán.

²⁸ *Előszó helyett = Tamási Áron összes novellái.* Bp. 1942. 6–7. Megjelent még: *Emlékezés = Jégtörő gondolatok* II. Bp. 1982. 197–205.

²⁹ Tamási Áron: *Jussomat ne vitassátok.* Keleti Újság 1923. júl. 7. Még megjelent: *Tiszta beszéd.* Buk. 1981. 7–9. és *Jégtörő gondolatok* I. 72–74.